

ถามใจ ... ผู้ให้ข้อมูล

ในฐานะนักวิจัยมีหน้าที่ต้องเก็บข้อมูล ไม่ว่าจะโดยวิธีใดก็ตาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการมาวิเคราะห์และเขียนรายงานหรือบทความลงวารสาร เทคนิคที่ใช้เก็บข้อมูลก็มีหลากหลาย เช่น การสัมภาษณ์ (เดี๋ยวนี้มักใช้ทางโทรศัพท์ โดยเฉพาะแวดวงธุรกิจใช้มาก) ที่ฮิตติดอันดับตอนนี้ คือ การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) นักวิจัยบางคนคิดว่าตัวเองเป็นคนใจดี ไม่ใช่วิธีสอบถามหรือสัมภาษณ์ให้เจ็บคอ (ตัวเอง) แต่ใช้วิธี “ทอดแบบ” คือ ส่งกระดาษให้ปึกหนึ่ง (มักเรียกว่าแบบสอบถาม) ไปให้ผู้ให้ข้อมูลกรอกเอาเองตามใจชอบ แล้วกำหนดเวลาว่าจะมาเก็บคืนภายหลัง

ไม่ว่านักวิจัยจะใช้วิธีการแบบไหน นักวิจัยเคยถามใจผู้ถูกสัมภาษณ์หรือผู้ตอบแบบสอบถามบ้างหรือไม่ ว่ายินดีกับการเป็นผู้ให้ข้อมูลมากน้อยเพียงใด

ถ้านักวิจัยกลายเป็นผู้ต้องตอบคำถาม เช่น เวลาไปเดินชอปปิงตามห้าง บางครั้งจะมีสาวน้อยหรือหนุ่มน้อยเข้ามาจับให้ตอบคำถามว่า “ที่บ้านอยู่กันกี่คน ชอบไปทัวร์ประเทศไหนบ้าง ตอนนี้มีบัตรเครดิตใข้อยู่กี่ใบ ฯลฯ” ถ้านักวิจัยอารมณ์ดี ก็ยอมตอบคำถามง่ายๆ เหล่านี้ แต่ตอนท้ายผู้สัมภาษณ์จะบอกว่า ขอชื่อและเบอร์โทรศัพท์หน่อยค่ะ (ครับ) เอ๊ะอะไรกัน ฉันให้คำตอบไปแล้ว จะโทรศัพท์มาตามกวนฉันอีกหรือฉันไปละ ส่วนผู้สัมภาษณ์ก็ยืนตลอะห้อย อดได้ค่าแรงสำหรับชุดนี้เสียแล้ว

คนทำวิจัยพอเข้าใจถึงความเบื่อหน่ายในการเป็นผู้ตอบคำถามมากๆ แบบนี้ ดังนั้นในแบบสัมภาษณ์ท้ายเล่มจะมีการประเมินความเต็มใจของผู้ให้ข้อมูลว่าคำตอบที่ได้มานั้นมาจากความสมัครใจของผู้ตอบหรือไม่ แต่ส่วนมากมักไม่ได้วิเคราะห์ข้อมูลส่วนนี้กันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะถ้าเป็นแบบสอบถามประเภทให้กรอกเอง นักวิจัยจะไม่มีการรู้เลยว่า ผู้ที่ตอบคำถาม 200 กว่าข้อนั้น มีความสุขกับคำตอบหรือไม่ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ต้องแปลกใจเลยที่เจอคำตอบที่ขัดแย้งกันอย่างมาก จนนักวิจัยไม่รู้จะวิเคราะห์ตีความข้อมูลอย่างไร ได้แต่สรุปว่า ผู้ให้ข้อมูล “มั่ว” แต่ที่น่าแปลกใจไปกว่านั้น ก็คือ ไม่ค่อยมีใครปฏิเสธการให้ข้อมูลอย่างจริงจัง หรือถึงขั้นต่อต้านอย่างรุนแรง คือ มีอัตราตอบปฏิเสธต่ำมากในเขตชนบท และสูงบ้างในเขตเมือง แต่ไม่ถึงขนาดสูงมากเท่ากับในประเทศตะวันตก

มีตัวอย่างงานวิจัยที่เก็บข้อมูลต่อเนื่องระยะยาว เช่น โครงการวิจัยที่อำเภอนางรอง ที่ไปถามชาวบ้านปีแล้วปีเล่า คำถามก็ยาว รายละเอียดก็เยอะ ถามในหมู่บ้านไม่พอ ยังตามไปถามชาวบ้านที่ย้ายถิ่นมาทำงานทำในกรุงเทพ ถ้าพบเจ้าตัว ก็ยังถามได้ตอบได้ คนที่ปฏิเสธไม่ให้ตอบกลายเป็นนายจ้างหรือเจ้าของโรงงาน ไม่ใช่ตัวผู้ย้ายถิ่น

อีกโครงการหนึ่งทำใน 100 หมู่บ้าน/ชุมชนของจังหวัดกาญจนบุรี เป็นการเก็บข้อมูลทุกครัวเรือนต่อเนื่องเป็นเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2543 – 2547) ในปีแรกๆ ไม่เป็นไรพอถามได้ พอปีหลังๆ

ชาวบ้านก็บ่นว่า ถามอะไรอยู่ได้ ถามซ้ำซาก เช่น วันเดือนปีเกิด ถามตั้งแต่ปีแรกจนถึงปีที่ 5 ลงท้ายคนเดียวกันจะมีวันเกิด 5 ชุดไม่ซ้ำกัน นักวิจัยต้องเลือกเอาวันเกิด 1 ชุด อย่างไรก็ตาม ก็มีคนปฏิเสธไม่ให้ข้อมูลน้อยมาก จะว่าชาวบ้านเต็มใจให้ข้อมูลก็ไม่ถูกต้องนัก ตามสภาพที่เป็นจริงก็คือชาวบ้านจะหนีรอดไปไหนได้ ถึงไปทำงานในไร่ ตั้งแต่เข้ามีดพอกค่าก็ต้องกลับบ้านเพื่อมาเจอพนักงานสัมภาษณ์ที่นั่งรออยู่ที่บ้าน เพราะพนักงานสัมภาษณ์อาศัยนอนอยู่ในหมู่บ้าน ดังนั้นสถิติการตอบปฏิเสธจึงต่ำมาก ขนาดเป็นจุดศูนย์ศูนย์ศูนย์สามถึงเก้า จากจำนวนประมาณ 17,000 ครัวเรือน

ปลายปีที่แล้วโครงการกาญจนบุรีได้จัดประชุมเสนอรายงานจากการสำรวจข้อมูลประจำปี พร้อมทั้งเชิญผู้เคยให้ข้อมูลเพื่อให้เกิดใจว่ารู้สึกอย่างไรกับการถูกสัมภาษณ์มาต่อเนื่อง 5 ปี ทั้งหมดसारภาพว่า “เบื่อ” แต่เป็นความเบื่อแบบ “ทนได้” นั่นคือ ความเกรงใจตามประสาคนไทย ทั้งที่ไม่รู้จริงๆ ว่า เขาจะเอาข้อมูลไปทำอะไร

สิ่งที่น่าสนใจกว่า ความเบื่อ คือ ผลพวงจากการถูกถามสารพัดเรื่อง เช่น ถามว่า มีใครย้ายถิ่นไปทำงานนอกหมู่บ้านบ้าง มีใครในบ้านป่วยเป็นโรคอะไร แล้วไปรักษาที่ไหน หมู่บ้านของคุณควรต้องพัฒนาเรื่องอะไร ฯลฯ คำถามจุกจิกหัวใจเหล่านี้ บางคำถามไปกระตุ้นให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้นำชุมชนได้คิด เพราะเมื่อถูกถามซ้ำๆ คำถามเหล่านี้กลายเป็นการกระตุ้นให้เกิดความคิดที่ต้องนำเสนอประเด็นคำถามมาปรึกษาหารือกันว่า ทำไม่บ้านเรามีปัญหาอย่างนี้ตามที่อาจารย์ (นักวิจัย) เขาบอกมา

ดังนั้น แม้ว่าโดยเนื้อแท้ของการเก็บข้อมูลไม่ใช่เพื่อนำมาใช้วางแผนแจกเงินตามโครงการประชานิยมหรือบริโคโนมิม แต่อย่างน้อยการเข้าไปเก็บข้อมูลก็ช่วยให้เกิดสังคมการเรียนรู้ เช่น ให้ความรู้ชุมชนมีปัญหอะไร-อะไรเป็นปัญหาที่ก่อเกิดความทุกข์ และจะร่วมมือกันแก้ไขให้ชุมชนพ้นจากความทุกข์ได้อย่างไร ผลพลอยได้นี้ น่าจะช่วยให้ นักวิจัยที่มุ่งหน้าเก็บข้อมูลโดยไม่ถามใจผู้ให้ข้อมูลมีความสุขขึ้นมาบ้างกระมัง

